

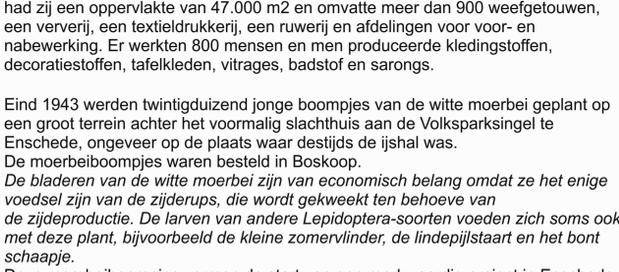
Het oorlogsmonument van Enschede: een beeldengroep van Mari Andriessen, waar ieder jaar op 4 mei de plichtigheid van de Nationale Dodenherdenking plaatsvindt.

Dit jaar 2020 is het 75 jaar geleden dat Enschede bevrijd werd van de Duitse bezetter. De stichting cultureel erfgoed Enschede wil aan dit herdenkingsjaar bijzondere aandacht schenken. In een aantal publicaties willen wij u informeren over wat zich in de oorlogsjaren heeft afgespeeld in Rijks en gemeentelijke monumenten in Enschede. Het zijn bijzondere verhalen geworden die soms ons voorstellingsvermogen te boven gaan maar zeer de moeite waard zijn om er kennis van te nemen, Wij willen monumenteigenaars en personen die aan deze publicaties hebben meegewerkt hierbij bedanken voor hun medewerking aan deze serie publicaties .

In deze aflevering bij wijze van uitzondering geen oorlog geschiedenis over een monument maar wel een bijzonder verhaal over de textielfabriek Holland en de rol die ze vervulde tijdens de Tweede Wereldoorlog.

De textielfabriek van Holland was gelegen tussen de Parkweg, Borstelweg en Poolmansweg

Het restant van de voormalige textielfabriek Holland omstreeks 1975.

De N.V. Textielfabriek "Holland" was een textielweverij, gevestigd aan de Parkstraat te Enschede, die bestaan heeft van 1914-1966. Het bedrijf werd opgericht in juli 1914 door Ludwig Arnold Stroink, G.H. Haverkate en B.H. Maurick. Ludwig Stroink was voordien bedrijfsleider bij de firma Jannink & Zn. In 1915 werd begonnen met de bouw van een nieuwe fabriek aan de Parkweg te Enschede, en deze kwam in mei 1916 in productie. de fabriek in Enschede breidde steeds verder uit. In 1937 had zij een oppervlakte van 47.000 m2 en omvatte meer dan 900 weerfgetouwen, een ververij, een textieldrukkerij, een ruwerij en afdelingen voor voor- en nabewerking. Er werkten 800 mensen en men produceerde kledingstoffen, decoratiestoffen, tafelkleden, vitrages, badstof en sarongs.

Eind 1943 werden twintigduizend jonge boompjes van de witte moerbeid geplant op een groot terrein achter het voormalig slachthuis aan de Volksparkingsingel te Enschede, ongeveer op de plaats waar destijds de ijshal was. De moerbeiboompjes waren besteld in Boskoop.

De bladeren van de witte moerbeid zijn van economisch belang omdat ze het enige voedsel zijn van de zijderups, die wordt gekweekt ten behoeve van de zijdeproductie. De larven van andere Lepidoptera-soorten voeden zich soms ook met deze plant, bijvoorbeeld de kleine zomervlinder, de lindepijlstaart en het bont schaapje.

Deze moerbeiboompjes vormen de start van een merkwaardig project in Enschede, dat gericht was op het produceren van natuurzijde.

De witte moerbeid was de voedselbron voor de vraatzuchtige vuilwitte rupsen

Het was een initiatief van de directie van de textielfabriek Holland: L.A. Stroink, G. Haverkate junior en K.H. Harkema. Wat heeft hen bezielde om zich midden in de oorlog te willen toelagen op de productie van zo'n uitheems en luxe product? Waarschijnlijk waren zij aangemoedigd door de sinds 1929 bestaande Nederlandsche Zijdeeteelvereniging, die gevestigd was in Den Haag. Het secretariaat was ondergebracht in het gebouw van de Nederlandsche Heidemaatschappij in Arnhem.

Deze vereniging verspreidde eenvoudige handleidingen voor de zijdeeteel en verstrekte adviezen hierover. Behalve met zijdeeteel experimenteerde het bedrijf in die tijd ook met de verwerking van wol.

De directie werd niet alleen gedreven door economische motieven. De fabricage van natuurzijde was hoofdzakelijk bedoeld als werkgelegenheidsproject. Daarbij ging het er om de werknemers aan het werk te houden opdat zij niet in het kader van de 'Arbeitseinsatz' te werk zouden worden gesteld in Duitsland. Dit arbeidsintensieve experiment, waarbij vijftig personen waren betrokken, scheen zich hiervoor uitstekend te lenen. Via relaties ontving de fabriek uit Italië een paar envelopjes met eitjes van de zijdevlinder bombyx mori. Dertig vijftigting gram eitjes kunnen meer dan veertigduizend rupsen leveren.

Het opkweken van de rupsen verliep ongestoord. De tot acht centimeter, vuilwitte rupsen waren zo vraatzuchtig dat men in stille uren in de kweekruimte duidelijk hun geknaag kon horen.

De zijdevlinder of zijderups (Bombyx mori) is een vlinder uit de familie van de echte spinners (Bombycidae). Het is een van de bekendste en meest gekweekte insecten ter wereld. De vlinder wordt vooral gekweekt vanwege de larve die een cocon spint van een enkele draad. De draad is zeer weinig en wordt gebruikt voor de productie van zijde. De zijdevlinder is een van de weinige insecten die op grote schaal om hun product gekweekt worden, naast de honingbij en de cochenilleluis.

Links: de zijderupsen. Boven: de volwassen vlinder

Tweemaal per dag, ook tijdens het weekeinde werden de moerbeibladeren ververst. Door het personeel was een aantal houten rekjes getimmerd. Tussen de spijltjes hiervan gingen de rupsen zich na achtentertig dagen inspinnen voor hun verpopping. Tien dagen na het inspinnen moesten de poppen, die in de cocons leefden, worden gedood met behulp van stoom.

De door stoom zacht geworden cocons werden door meisjes uiterst voorzichtig in een waterbad van negentig graden gedeponeerd, waarin zij bleven drijven. Voor dit bad werden oude verkuipen gebruikt van twee meter in het vierkant met een diepte van een meter. Daarna kwam een moeilijk karweitje dat de nodige routine vergde. Met behulp van een stuk of tien badborstels werd het uiteinde van de spindraad opgespoord door deze door de dobberende cocons te roeren.

Hierna kon een aantal draden tegelijk worden gehaspeld, zodat men een klosje ruwe zijde of grège verkreeg. Een cocon bestaat uit een spindel draad van gemiddeld zesentwintig meter lengte en levert ongeveer een gram zijde. Het twijnen van de garens en het weven van de zijde leverden weinig problemen op. Het bedrijf had reeds ervaring in het verwerken van kunstzijde. De directie toonde zich zeer tevreden over de eerste resultaten.

Bij de uitvoering van het project werd veel medewerking verleend door het rijksstextielbureau te Arnhem. Men bood hulp bij het verkrijgen van brandstof. Toen de kolen op stoken moest men overgaan op het staken van turf, die echter niet gemakkelijk verkrijgbaar was. Doorn, die vaker lastige karweitjes moest zien te klaren, werd er met een gasauto van het bedrijf op uit gestuurd om de brandstofvoorziening te organiseren.

De lancashire ketels uit 1928 moesten van kolen overschakelen op turf.

Elke maand werden twintig werknemers in Vriezenveen, later ook in Drenthe, ingekwartierd om daar ook te steken. De 70 mensen die uitgezonden werden wilden maar wat graag want in de veengebieden konden ze in ruil voor textiel aan voedsel komen. De gewonnen turf werd per spoor naar Enschede vervoerd. Om de stapel enigszins te beveiligen tegen diefstal, werden deze besprenkeld met kalk, hetgeen niet altijd mocht baten.

Daarmee is niet gezegd dat men de arbeiders geen turfje gunde. De fabriek Holland stond bij de arbeiders goed aangeschreven vanwege het gevoerde vooruitstrevende sociale beleid. Gedurende de oorlogsjaren werd stelselmatig textiel geruild tegen voedsel ten behoeve van het personeel. In betonnen ringen, die van de gemeente afkomstig waren werden tienduizenden eieren opgeslagen. In houten tonnen werd een enorme hoeveelheid jam bewaard, tot deze ging gisten en uit de tonnen barsste. Australisch schapenvet, oorspronkelijk bestemd om de garens glad te maken, werd in de fabriek gezuiverd. Het moest drie uur sudderen voordat het voor consumptie geschikt was. Bij het vijftigjarige jarig bestaan in het jaar 1941 kreeg iedere medewerker een bedrag van vijftigvingt gulden en twintig eieren, twee blikken vlees en een voorraad jam. Behalve aan de voedselvoorziening schonk het bedrijf tevens aandacht aan andere sociale aspecten in de sfeer van maatschappelijk werk

Ondanks alle problemen in de textielindustrie tijdens de tweede wereldoorlog voerde de directie van de textielfabriek Holland een zeer sociaal beleid. Er was hun niet alleen alles aan gelegen om de textielarbeiders in Nederland te houden maar er werden voortdurend activiteiten georganiseerd voor de textiel arbeiders. Het gratis zwembad voor de arbeiders in het vlakbij gelegen Havenzicht was een van de privileges.

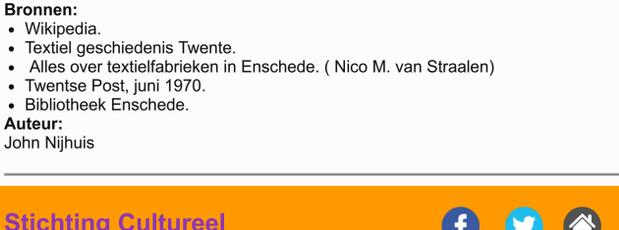

Zwembad Havenzicht in het Twente Rijn Kanaal. Zwemmen tijdens werktijd! Textielfabriek Holland was zijn tijd ver vooruit.

HUISVESTING
Het sociaal beleid van de textielondernemingen in Enschede was gericht op een breed pakket van voorzieningen voor de textielarbeiders en gezinsleden. Huisvesting was daarop geen uitzondering en mede hierdoor is de wijk Pathmos ontstaan. Ook het toenmalige van Heek zwembad en verschillende parken in Enschede zijn het initiatief van de textielfabrikanten. Links op de foto een tweetal woningen die de firma Holland liet bouwen voor haar textielarbeiders.

Ondanks controles door Duitse militairen werd de textielfabriek Holland ongemoeid gelaten. De Duitse autoriteiten stonden niet onwelwillend tegenover het project. Het zou mogelijk zijde opleveren voor de fabricage van parachutes. Het lukte echter allermint in de bedoeling van de directie de bezetters van parachutes te voorzien. Het lukte steeds het begeerde product uit handen van de Duitsers te houden. De geproduceerde zijde bleek overigens een niet geschikt te zijn voor parachutes. Na moeizaam experimenteren was men erin geslaagd de techniek onder de knie te krijgen. Het resultaat was echter economisch gezien lang niet lonend. Volgens Harkema werd slecht één lap ongevverfde zijde gefabriceerd van tien meter lang en zeventig centimeter breed. En deze werd tot overmaat van ramp op een dag gestolen. Ondanks deze teleurstelling had het experiment ruimschoots zijn nut bezweten. Geen enkele werknemer was tijdens de oorlog werkloos geworden!

Tegen het einde van de oorlog werd de productie van zijde gestaakt. De moerbeiboompjes waren inmiddels anderhalve meter hoog en leverden hun bleke vruchten waarvan lekkere jam werd gemaakt. Na het beëindigen van de zijdefabrica werd de grond verdeeld in een aantal moestuinen van onder vierkante meter. Ze werden ter beschikking gesteld van de arbeiders. Wat er verder met de moerbeibomen is gebeurd is niet bekend. Wel bewaren sommigen als herinnering aan deze merkwaardige episode nog een kleine, zilveren cocon. Die werd ooit gesponnen door een Enschedese zijderups.

Ook voor de textielfabriek Holland kwam de overmijdelijke sluiting hard aan. Om streeks juni 1966 werden de poorten van de eens zo trotse textielfabriek definitief gesloten. Het was de eerste Enschedese textielfabriek die gedwongen moest sluiten. In de daaropvolgende jaren werden meer textielfabrieken in Enschede gesloten.

VERMEERDERING VAN VOLKSWELVAART HET DOEL DER MAATSCHAPPIJ

Een jubileumbord voor 25 jaar trouwe dienst van de heer G. Th. Wevers. (1926 - 1951) Dhr. Wevers moet de periode van de zijde weverij hebben meegemaakt.

COLOFON

Deze publicatie is een uitgave van de Stichting Cultureel Erfgoed Enschede.

Redactieadres:
Stichting Cultureel Erfgoed Enschede
info@cultureelerfgoedenschede.nl

Disclaimer
Deze publicatie is met de grootste mogelijke zorg samengesteld. Toch kan het voorkomen dat de in deze publicatie vermelde informatie onvolledig of mogelijk op onderdelen onjuist is. De verschillende bronnen die wij voor deze publicatie hebben geraadpleegd zijn soms ook op onderdelen voor wat betreft tijd, plaats en aantallen met elkaar in tegenspraak. De stichting cultureel erfgoed Enschede is als zodanig niet aansprakelijk en/of verantwoordelijk voor de inhoud van deze publicatie. In de publicatie is fotomateriaal opgenomen waarvan wij soms de auteurs rechten niet hebben kunnen achterhalen. Wanneer u meent de auteursgerechtigde te zijn van beeldmateriaal dan verzoeken wij u hierover contact met ons op te nemen. info@cultureelerfgoedenschede.nl

De voormalige gebouwen van de textielfabriek Holland zijn in de loop van de jaren aanzienlijk gewijzigd. Ook de schoorsteen heeft het helaas niet overleefd.

Bronnen:
• Wikipedia.
• Textiel geschiedenis Twente.
• Alles over textielfabrieken in Enschede. (Nico M. van Straalen)
• Twentse Post, juni 1970.
• Bibliotheek Enschede.

Auteur:
John Nijhuis

Deze e-mail is verzonden aan [\[email\]](#). Als u geen nieuwsbrief meer wilt ontvangen, kunt u zich [hier afmelden](#). U kunt ook uw [gegevens inzien en wijzigen](#). Voor een goede ontvangst voegt u info@cultureelerfgoedenschede.nl toe aan uw adresboek.

